

УДК 372.881.1

Катерина КОНЧОВИЧ,
кандидат педагогічних наук, Мукачівський державний університет,
м. Мукачеве

УРАХУВАННЯ ОСНОВНИХ ВИМОГ ДО ДИДАКТИЧНОЇ МОВИ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Основою діяльності вчителя іноземної мови є вміння організувати на уроці процес оптимального педагогічного спілкування шляхом використання дидактичної мови. Для дидактичної мови вчителя характерні дві специфічні функції: комунікативна – повідомлення певних відомостей та обмін інформацією в процесі усно-мовного спілкування з учнями; дидактична – використання вчителем промови в якості впливу на учнів у процесі управління та педагогічного спілкування. Дидактичну мову вчителя іноземної мови розуміємо як сукупність його вербалізованих професійно-комунікативних дій стосовно учнів з метою передачі думки та смислового впливу в процесі навчальної взаємодії та спрямованих на вирішення комунікативно-пізнавальних завдань.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні вчителі, іноземна мова, дидактична мова, педагогічне спілкування.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Навчання іноземній мові передбачає володіння вчителем специфічною мовною діяльністю. Вона відрізняється від діяльності фахівців інших мовних спеціальностей (гід, перекладач, перекладач-референт, письмовий технічний перекладач тощо). Основою діяльності вчителя є вміння організувати на уроці процес оптимального педагогічного спілкування, розробити

© Кончович К.

оптимальний стиль педагогічного керівництва, обрати ефективний режим роботи учнів або тип педагогічної взаємодії шляхом використання дидактичної мови вчителя іноземної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Оптимальне педагогічне спілкування визначається А. Леонтьєвим як "...спілкування вчителя (або ж педагогічного колективу) з учнями в навчальному процесі, яке створює найкращі умови для розвитку мотивації учнів до творчого характеру навчальної діяльності, для правильного формування особистості школяра, забезпечує сприятливий емоційний клімат навчання (зокрема, перешкоджає виникненню "психологічного бар'єру"), забезпечує управління соціально-психологічними процесом у дитячому колективі та дозволяє максимально використовувати в навчальному процесі особистісні особливості вчителя" [1, с. 20]. Кожен урок – це модель професійного спілкування з дотриманням основних вимог до дидактичної мови вчителя. У сучасних дослідженнях (А. Анісімова, Н. Сорокіна, О. Філатова та ін.) зазначається, що дидактична мова вчителя іноземної мови характеризується певними специфічними ознаками (зверненість, експресивність й емоційність, результативність, свідомість і творчість, автентичність, мовна адаптація тощо). Проблема використання стратегій іншомовної взаємодії вчителя з учнями розглядається і зарубіжними дослідниками (А. Дофф (A. Doff), М. Слатері (M. Slattery) та Дж. Віліс (J. Willis), Р. Ватсон Тод (R. Watson Todd) та ін.). Проте в практичному аспекті не приділяється належної уваги проблемі уточнення сутності дидактичної мови в підготовці студентів до педагогічного спілкування іноземною мовою.

Метою статті є аналіз основних аспектів дидактичної мови майбутніх учителів-філологів іноземної мови (ІМ) до педагогічного спілкування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання іноземної мови як засобу навчання дає підстави виокремити особливу, специфічну мову вчителя іноземної мови з навчання учнів нового засобу спілкування на комунікативно-мовленнєвій основі, тобто, професійно-комунікативну або дидактичну мову.

Як зазначає Т. Стівчата, мовлення вчителя іноземної мови – поняття недостатньо вивчене в методичній літературі і не має чіткого однозначного визначення, а термінологічно визначається як професійна, навчальна, дидактична мова [2, с. 154]. Відтак, коли мова йде про професійне володіння іноземною мовою, вбачаємо за доцільне використовувати термін “дидактична мова”, оскільки він широко використовується в спеціальних дослідженнях, а також термін “мова вчителя на уроці”.

В Оксфордському словнику англійської мови, де ці дві дефініції ототожнюються, наводиться таке визначення поняття “мова вчителя на уроці”/“дидактична мова” – вербальний засіб реалізації педагогічної взаємодії з боку вчителя [3]. Дидактична мова вчителя відрізняється від природної мови у позанавчальній ситуації. І хоча це не особливий стиль мови, проте для неї характерні дві специфічні функції:

1) комунікативна – повідомлення певних відомостей та обмін інформацією в процесі усно-мовного спілкування з учнями;

2) дидактична – використання вчителем промови в якості впливу на учнів у процесі управління та педагогічного спілкування.

Комунікативна функція дидактичної мови передбачає використання засобів природної мови. Такими засобами є пояснення та уточнення сказаного, перефраз (описовий зворот мови) [4, с. 856] і розширення почутої відповіді, запит інформації з метою з’ясування рівня розуміння, перезапит, паузи хезитації (навмисна зупинка інформаційного потоку в процесі спілкування) [5, с. 121]. Ці прийоми свідчать про те, що вчитель прагне підтримати комунікацію, сприймає учнів як учасників реального спілкування, тобто дає їм можливість брати активну участь у процесі педагогічного спілкування.

У дослідженнях Е. Соловйової комунікативна функція дидактичної мови вчителя-філолога реалізується за допомогою дидактичних стратегій [6, с. 82]. Автором виокремлено найпоширеніші дидактичні стратегії, які умовно розділено на дві групи: стратегії навчання (“пояснення”, “інструкція”, “корекція”) і стратегії, спрямовані на встановлення та підтримання контакту. Однак автор зазначає, що стратегії навчання і контакту взаємопов’язані. Реалізація основного завдання вчи-

теля (повідомлення нових знань) передбачає активну участь у процесі комунікації вчителя й учнів. Наявність комунікативного контакту є необхідною умовою здійснення впливу за допомогою інформування. Взаємозв'язок стратегій навчання і контакту забезпечує динаміку взаємодії вчителя з учнями під час уроку і забезпечує ефективність процесу навчання [6, с. 95–98].

Слід зазначити, що обираючи тактики пояснення нового матеріалу, вчителю необхідно враховувати такі чинники, як цілі уроку, рівень підготовленості класу, інтереси учнів, їхні очікування, пов'язані з вивченням англійської мови, своєчасність пояснення, труднощі міжкультурної комунікації, потреба емоційного контакту з учителем (учні можуть відчувати себе більш упевнено, якщо вчитель задовольняє їхні прохання щодо пояснення чого-небудь) [7, с. 96].

Ініціатором іншомовного спілкування з учителем та іншими учнями на уроці може бути і сам учень. Саме тому М. Слаттері (M. Slattery) та Дж. Віліс (J. Willis) пропонують привчати учнів уже на ранньому етапі навчання проявляти активність, вступаючи в контакт з педагогом і з однолітками, та використовувати при цьому знайомі їм граматичні структури і лексику. Наприклад: Look, I've got a new bag / pencil case. Excuse me! Can you help me? [8, с. 75]. Наведені приклади відображають реалізацію комунікативної функції дидактичної мови вчителя англійської мови, що є одним з важливих аспектів формування готовності майбутніх учителів-філологів до педагогічного спілкування, де англійська мова є засобом забезпечення взаємодії між учасниками навчального процесу на принципах співпраці та співтворчості, підтримання гуманістичної спрямованості навчального процесу.

Окрім комунікативної функції дидактичної мови вчителя, яка передбачає обмін інформацією в процесі усно-мовного спілкування з учнями, науковці виокремлюють дидактичну функцію мови вчителя, яка використовується як засіб впливу на учнів під час організації та регулювання вчителем процесу педагогічного спілкування. Відтак, поняття “дидактична мова” розуміється як ширше, ніж поняття “дидактична функція мови вчителя”, оскільки дидактична мова – це та, якою вчитель користується в дидактико-педагогічних ситуаціях як засобом

навчання, так і засобом педагогічного спілкування на уроці в процесі здійснення організаторської, комунікативно-навчальної і виховної педагогічних функцій [9, с. 44].

У процесі дослідження соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в професійній підготовці І. Закір'янова поєднує мовні вчинки вчителів у чотири великі групи або функціональні "гнізда": 1) стимулюючі; 2) реагуючі (оцінювальні й корекційні); 3) контролюючі; 4) організаційні. Окреслені функції мови вчителя, на думку дослідниці, є складовими дидактичної функції мови, оскільки припускають використання мови вчителя як засобу впливу на учнів під час організації та регулювання вчителем-філологом процесу педагогічного спілкування з учнями. Комунікативні завдання вчителів іноземної мови, (наприклад питання, спонукання, пояснення, розповідь, повідомлення, схвалення/несхвалення) реалізують в основному стимулюючу й організаційну функції. Оцінювальні мовні висловлювання вчителя позитивно впливають на засвоєння навчального матеріалу учнями, однак найменше виявляються в педагогічному спілкуванні [10, с. 106]. Цей аспект мови вчителя на уроці дуже важливий, оскільки мовне заохочення результатів діяльності учнів підвищує їхню мотивацію до вивчення іноземних мов та допомагає долати труднощі, що виникають у процесі навчання.

Отже, дидактичну мову вчителя ІМ розуміємо як сукупність його вербалізованих професійно-комунікативних дій стосовно учнів з метою передачі думки та смислового впливу в процесі навчальної взаємодії та спрямованих на вирішення комунікативно-пізнавальних завдань.

У контексті дослідження вважаємо за доцільне розкрити зміст деяких характеристик дидактичної мови вчителя-філолога ІМ, які висувуються на сучасному етапі розвитку суспільства і філологічної та педагогічної освіти.

Так, зверненість мовлення передбачає вміння вести урок іноземною мовою і встановлювати контакти серед учасників освітнього процесу засобами іноземної мови. Зверненість мовлення повинне відповідати комунікативній спрямованості освітнього процесу на розвиток

в учнів мотивації до встановлення міжособистісних контактів для пізнання оточуючого світу в його культурному та мовному різноманітті. Значущість експресивності у мові вчителя пояснюється наявністю особливостей іноземної мови, що має відповідати вимогам до здійснення міжкультурної комунікації сучасною людиною [11, с. 500]. Результативність дидактичної мови виявляється в умінні вчителя ІМ словесно спонукати учнів до активної мовленнєвої діяльності та ставити комунікативні завдання (у процесі аудіювання, говоріння, читання, письма) [12, с. 9]. В умовах функціонування полікультурного суспільства результативність дидактичної мови вчителя ІМ характеризує його здатність формувати комунікативні вміння і розвивати в учнів якості, які виявляються у взаємодії з представниками різних культур, з урахуванням їхніх мовних і поведінкових особливостей, культурної своєрідності тощо.

Свідомість і творчість дидактичної мови вчителів-філологів ІМ пов'язані з реалізацією вмінь формувати в учнів потребу використувати іноземну мову в спілкуванні, а також вміння чути і тактовно виправляти помилки в мові учнів. У цьому сенсі слушною є думка Т. Симоненко щодо якостей і розвинених здібностей, які дозволяють учителю творчо здійснювати професійну діяльність і ефективно самореалізовуватись у полікультурному суспільстві [13, с. 247]. Інформативність і змістовність мови вчителя-філолога ІМ передбачає необхідність здійснення навчального процесу з іноземної мови в єдності навчальної, виховної та факультативної роботи [14, с. 38]. Окреслена характеристика передбачає сформованість таких професійних умінь учителя ІМ: використовувати навчально-мовні ситуації з метою стимулювання мовної діяльності учнів та управління нею, шляхом поступового ускладнення мовних завдань, забезпечуючи єдність мовної діяльності та мовної поведінки; організовувати і проводити освітню роботу з іноземної мови з метою вдосконалення практичних умінь і навичок учнів, підвищення їхнього інтересу до іноземної мови як навчального предмета і засобу міжкультурної комунікації.

Дидактична мова є засобом міжкультурної комунікації на уроці та засобом навчання, своєрідним навчальним матеріалом, основними

характеристиками якого є автентичність і адаптивність. Найважливішою вимогою до відібраних зразків іноземної мови є їх автентичність (authenticity – справжність, достовірність). Адаптивність мовлення вчителя як механізм ефективності його взаємодії з учнями розглядається у двох аспектах: іншомовна та мовленнєва адаптація. Іншомовна адаптація – це здатність учителя-філолога ІМ мобілізувати власні теоретичні знання з різних галузей мови (лексикології, граматики, країнознавства) і передати їх учням у формі, що відповідає меті навчання і рівню мовної підготовки класу. Іншомовна адаптація характеризується здатністю пояснити артикуляцію звуків іноземної мови; вміннями складати вправи фонетичної зарядки для корекції вимови, використовувати знання з лексикології, граматики, країнознавства як додатковий матеріал, що сприяє підвищенню інтересу до іноземної мови, в доступній для учнів формі.

Натомість мовленнєва адаптація розглядається як здатність до іншомовного педагогічного спілкування у передбачених або не передбачених на уроках ситуаціях [15, с. 56]. Досліджуючи процес формування готовності майбутніх учителів іноземної мови до використання інформаційних технологій у професійній діяльності, Л. Харитонова трактує мовленнєву адаптацію як здатність учителя використовувати в навчальному процесі саме ті іншомовні форми (не занадто складні і не занадто прості), які стають знайомими і доступними учням на кожному наступному етапі навчання [16, с. 178].

Відтак, сформованість такого аспекту дидактичної мови вчителя-філолога ІМ, як адаптивність (мовна адаптація та іншомовна адаптація) характеризує його як цілісну полікультурну толерантну особистість, що оволоділа не лише іноземною мовою та методикою навчання, а й іншомовною культурою, що дозволяє активно долучати учнів до міжкультурної комунікації засобами іноземної мови.

Таким чином, основними вимогами, що висуваються до дидактичної мови вчителя ІМ, є:

1) варіативно-адаптивне використання засобів мови для забезпечення індивідуально-групового навчання учнів іноземною мовою (учень – учень, учень – учитель, учень – група);

2) перебудова власного мовлення залежно від конкретних умов навчання (його спрощення або ускладнення, перехід від однієї форми мови до іншої, від монологічної до діалогічної, від усного мовлення до читання тощо);

3) словесне спонукання учнів до мовленнєвої діяльності і керівництво нею шляхом постановки цікавих, але посильних комунікативних завдань (у процесі говоріння, аудіювання, читання);

4) створення і використання навчально-мовних ситуацій на уроці з метою стимулювання мовленнєвої діяльності учнів і управління нею шляхом поступового ускладнення завдань, що забезпечують єдність пізнавальної та комунікативної діяльності учнів на уроці й у позакласних заходах;

5) використання іноземної мови в різних видах мовленнєвої іншомовної діяльності (рецептивних та експресивних формах) монологічного і діалогічного спілкування тощо.

Висновки. Отже, знання основних вимог, що висуваються до дидактичної мови функціональної структури педагогічного спілкування відіграє вагомий роль у формуванні готовності майбутніх учителів-філологів ІМ до комунікативної взаємодії на уроках іноземної мови, оскільки їхня діяльність повинна спрямовуватись на розвиток ефективної взаємодії членів учнівського колективу, що вивчають іноземну мову, поліпшення міжособистісних відносин, посилення згуртованості учнів. Усе це уможлиблюється шляхом використання педагогічних інновацій, зокрема, інтерактивних, ігрових, тренінгових технологій, у професійній підготовці майбутніх учителів-філологів ІМ. Студенти матимуть змогу проаналізувати взірці розв'язування штучно організованих віртуально-професійних комунікативних ситуацій, збагатитися певним професійним досвідом спілкування та виконання функцій учителя іноземної мови, що може бути підґрунтям формування їхнього професіоналізму під час навчання.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі вбачаємо у розробці та апробації ефективних методик підготовки майбутніх учителів іноземної мови до педагогічного спілкування з використанням основних аспектів дидактичної мови.

Список використаної літератури

1. Леонтьев А. А. Педагогическое общение / А. А. Леонтьев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : “Эль-Фа”, 1996. – 95 с.
2. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций : пособие для студентов пед. вузов и учителей / Е. Н. Соловова. – М. : Просвещение, 2002. – 239 с.
3. Стовбчата Т. О. Сутність та структура професійної іншомовної компетентності майбутніх філологів / Т. О. Стовбчата // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Сер. : Психолого-педагогічні науки. – 2009. – № 4. – С. 154–159.
4. Oxford English Dictionary. – Second edition ; Edited by J. Simpson and E. Weiner. – Clarendon Press, 1989. – Twenty volumes.
5. Словник іншомовних слів : 23 000 слів та термінологічних сполучень / [уклад. Л. О. Пустовіт]. – К. : Довіра, 2000. – 1017 с.
6. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. / кол. авторів за ред. М. І. Пентилок. – К. : Ленвіт, 2003. – 149 с.
7. Соловьева Э. Б. Формирование профессиональной коммуникативной компетентности будущего учителя иностранного языка : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Соловьева Эльвира Баязитовна. – Магнитогорск, 2001. – 156 с.
8. Watson Todd R. Classroom Teaching Strategies / T. R. Watson. – London : Prentice Hall, 1997. – 144 p.
9. Slattery M. English for Primary Teachers. A handbook of activities & classroom English / M. Slattery, J. Willis. – Oxford : Oxford University Press, 2001. – 148 p.
10. Волченко О. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Волченко Ольга Михайлівна. – К., 2006. – 261 с.
11. Закір'янова І. А. Формування соціокультурної компетентності у майбутніх учителів іноземної мови в процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед наук : 13. 00. 04 / Закір'янова Ірина Аксанівна. – К., 2006. – 185 с.
12. Бутко С. С. Роль иностранного языка в подготовке будущего учителя к фасилитирующему общению со слабослышащими младшими школьниками / С. С. Бутко // Молодой ученый. – 2014. – № 1. – С. 498–503.

13. Зимняя И. А. Проектная методика обучения английскому языку / И. А. Зимняя, Т. Е. Сахарова // Иностранные языки в школе. – 1991. – № 3. – С. 8–12.

14. Симоненко Т. В. Теорія і практика професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів / Т. В. Симоненко. – Черкаси : Вид. Вовчок О. Ю., 2006. – 328 с.

15. Harmer J. How to teach English / J. Harmer. – Addison : Wesley Longman Limited, 1998. – 198 p.

16. Педагогічна практика : навч.-метод. посіб. для студ. освітньо-кваліфікаційних рівнів “бакалавр”, “спеціаліст”, факультету іноземної філології / укл.: К. М. Ружин, О. А. Каніболоцька. – Запоріжжя : ЗНУ, 2013. – 100 с.

17. Харитоновна Л. А. Формирование готовности будущих учителей иностранного языка к использованию информационных технологий в профессиональной деятельности : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Харитоновна Любовь Александровна. – Чебоксары, 2005. – 205 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Мельничук І. М.

Кончович К. Т. Учение основных требований к дидактическому языку в подготовке будущих учителей иностранного языка

Основой деятельности учителя иностранного языка является умение организовать на уроке процесс оптимального педагогического общения путем использования дидактической речи. Для дидактической речи учителя характерны две специфические функции: коммуникативная – сообщение определенных сведений и обмен информацией в процессе устно-речевого общения с учащимися; дидактическая – использование учителем речи в качестве воздействия на учащихся в процессе управления и педагогического общения. Дидактическую речь учителя иностранного языка понимаем как совокупность его вербализованных профессионально-коммуникативных действий в отношении учащихся с целью передачи мысли и смыслового воздействия в процессе учебного взаимодействия и направленных на решение коммуникативно-познавательных задач.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, будущие учителя, иностранный язык, дидактическая речь, педагогическое общение.

Konchovych K. T. Taking Into Account the Main Requirements of Didactic Language for Preparing of Future Teachers in Foreign Language

The basis of the teacher' activity of a foreign language is the ability to organize at the lesson the process of optimal pedagogical communication through the use of the didactic language. For the teacher's didactic language, two specific functions are characteristic: communicative – the message of certain information and the exchange of information in the course of oral communication with students; didactic – use of speech by a teacher as an influence on students in the process of management and pedagogical communication.

The didactic language of a foreign language teacher is understood as a collection of his verbalized vocational and communicative actions in relation to students in order to convey the thought and the semantic influence in the process of learning interaction and aimed at solving communicative and cognitive tasks.

Knowledge of the basic requirements for didactic language in pedagogical communication plays a significant role in shaping the readiness of future teachers of foreign language to communicative interaction with students.

The effectiveness of the didactic language manifests itself in the ability of the teacher of a foreign language to verbally encourage students to be engaged in active speech activity and set communicative tasks (in the process of listening, speaking, reading, writing). In the conditions of the multicultural society functioning, the effectiveness of the teacher's didactic language characterizes his ability to form communicative skills and develop quality in students, which are manifested in interaction with representatives of different cultures, taking into account their linguistic and behavioral features, cultural identity, and others like that.

The main requirements for the didactic language of the foreign language teacher are: variably adaptive use of language resources to provide individual group learning of students in a foreign language (student – student, student – teacher, student – group); reorganization of own speech depending on specific learning conditions (its simplification or complication, transition from one form of speech to another, from monologue to dialog,

from oral to reading, etc.); verbal encouraging of students to speech activity and setting up interesting but strong communicative tasks (in the process of speaking, listening, reading); the creation and use of language and linguistic situations at the lesson in order to stimulate and manage the speech activity of pupils through the gradual complication of tasks that ensure the unity of cognitive and communicative activity of students in lessons and extracurricular activities; the use of a foreign language in various types of speech foreign-language activities (receptive and expressive forms) of monologic and dialogic communication, etc.

Keywords: *professional training, future teachers, foreign language, didactic language, pedagogical communication.*